

Etnik çatışma kavramı ve nedenleri

Dünya ülkelerinin birçoğunda hâkim otorite ile bir şekilde çatışma içinde olan etnik grupların varlığı sosyal bilimciler tarafından bir şekilde araştırma konusu haline gelmiştir. Araştırmaların merkezi konusu, etnik grup kavramının tanımlanması, etnik yapıdan kaynaklanan çatışmaların sebeplerinin tespit edilmesi ve etnik çatışmaların önceden tahmin edilmesi üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Toplumların demografik yapılarının tek başına çatışma sebebi olamayacağı bilinmekle birlikte; toplumlardaki yapısal farklılıklar, etnik ayrılıklar, ideolojik farklılıklar ve diğer çevresel faktörlerin toplumların birbirleriyle olan ilişkilerini olumsuz etkilemesi halinde silahlı çatışmaya ve hatta iç savaşa kadar sürnen olayların meydana gelmesine katkıda bulunduğunu bilinmektedir.

Dünya son 30 yılda milyonlarca insanın hayatını kaybettiği etnik çatışmalara sahne olması ve temel olarak sosyolojinin konusu olan etnik grupların zamanlarda güvenlik analizcilerinin de ilgi sahasına girmişti. Ayrıca, gittikçe küreselleşen ve iletişim araçlarıyla küçülen dünya, bu tür olayların dünya kamuoyunun dikkatinin bu olaylara çekilmesi sonucunu getirmiştir.

Demografik yapıdan kaynaklanan çatışmalar, diğer bir deyişle, etnik çatışmaların önceden tahmin edilmesi; çatışma bölgelerine yönelik siyasi ve ekonomik politikaların belirlenerek gerekli tedbirlerin önceden alınması, dolayısıyla yüksek maliyetli seçeneklerin önceden elimine edilebilmesini veya bu seçeneklerin uygulanmasından vaz geçilmesini mümkün kılacaktır.

Etnik grup kavramının tanımı

Etnik grup, beraberlik ve birliktelik arzusunda olan, bilinçli olarak bir araya gelmiş, ortak kökene, menfaatlere, deneyimlere ve geçmişe sahip olan insanların topluluğu şeklinde tanımlanabilir. Başka bir tanıma göre; etnik grup, akrabalık başına ilâveten renk, din, dil, coğrafi bölge veya kültür gibi ortak değerlerden kaynaklanan sosyal biçimlemelerdir.

Son yıllarda etnik grupların kendi geleceğini tayin hakkı (self-determinasyon) kaynaklı birçok baskının BM gündemine gelmesi üzerine, BM'e bağlı bir "Kendi Geleceğine Karar Verme Yüksek Komiserliği" kurulması gündeme gelmiş, ancak hayata geçirilmemiştir. Bu çatışma esnasında etnik grup olma iddialarının incelenmesi için bazı faktörlerin varlığı tartışılmaya başlanmıştır. Ayrıca, sızılan bu tartışmalar etnik grup kavramına da katkı sağlamaktadır.

- (1) devlet olarak veya bir bölgede beraber yaşamış olma
- (2) renk, dil, din, kültür
- (3) özel kurumların varlığı
- (4) ayrı bir kimlik olma isteğinin ilanı

Etnik yapı modelleri

Etnik olarak çeşitlilik arz eden toplumlarda grupların birbirleriyle olan ilişkileri itibarıyla aşağıdaki modellerden birinin mevcut olabileceği öngörülmektedir.

- (1) Dikey hiyerarşi modeli: politik, sosyal, kültürel ve ekonomik olmak üzere tüm alanlarda etnik gruplar arasında bir hiyerarşi olması durumu
- (2) Paralel bölünme modeli: her etnik grubun kendi içerisinde politik, sosyal, kültürel ve ekonomik olarak katmanlara bölünmüş olma halidir, her katman diğer etnik gruptaki aynı katmanla etkileşim halindedir.
- (3) Aş model: her etnik grubun, geniştir politik, sosyal, kültürel ve ekonomik haklara, fonksiyonlara ve mesleklere, her sosyal katmanın ise homojen olmayan belirli etnik gruplara sahip olmasıdır.

Bu modellerin sonucunda ortaya çıkan genel yapıların aşağıdakilerden biri olabileceği ortaya konmuştur.

- (1) Bir etnik grubun hâkim çoğunluğu oluşturması
- (2) Bir etnik grubun hâkim azınlığı oluşturması
- (3) Hâkim çoğunlukla diğer etnik gruplarla dengeli ilişkiler
- (4) Bölgesel ve fonksiyonel grupların gücü eşit paylaşılması
- (5) Baskı altında ancak ekonomik olarak güçlü bir azınlığın olması
- (6) Dengeli birçok etnik grubun olması
- (7) Belirli büyüklükte ve politik yapı içerisindeki grupların nispeten sıkı bir politik sistemde bir araya gelmesi

Etnik Ayrımcılığın Temel Belirtileri

- (1) Politik Karşıtımların Varlığı

Etnik grubun içinde yaşadığı devletin veya toplumun yönetim kademelerinde görev almasına yönelik resmi veya gayri resmi karşıtımların olması, etnik grupla ilgili sorunlara devletin barışçı çözüme dair bir politikası veya iradesi yoksa bir etnik grup hakkında ayrımcılık politikasının olduğu ve söz edilebilir. Etnik grubun genel nüfusa oranı kadar yönetim kademelerinde ve

güvenlik te?kilâtlar?nda temsil edilmemesi ve bu konuda önleyici tedbirlerin al?nmas? etnik ayr?mc?l???n varl???n? gösterir.

(2) Politik gücün kontrolünün belirli bir etnik gruba veya otoriteye ait olması

Politik güç, yasama gücünü ve politik düzeni sa?lamak için bireylere ve topluma do?rudan müdahale imkân? sa?lar. Politik güç, zor kullanma hakk?n?, oyunun kurallar?n? koyma ve istendi?inde de?i?irme yetkisini ihtiva eder. Bu yolla ekonomiyi ve sosyal yapıyı etkileme imkân?n? elinde bulundurur. Özellikle ekonomi, politik gücün kesin bir hegemonyası alt?ndadır ve ekonominin aktörleri, yat?r?mc?lar, i? adamlar? ve tüccarlar, kendi varl?klar?n? sürdürebilmek için politik güçle tam bir uyum içinde olmaya özen gösterirler. Bir etnik grubun bu gücün payla?m?nda kendi pay?na dü?eni alamamas? ve bu durumun hâkim otorite tarafından yarat?lması bu etnik grup üzerinde ayrımc?lık politikası?n?n uyguland???n?n göstergesidir.

(3) Ekonomik K?s?tlamalar?n Varl???

Etnik grubun toplumun tamam?n?n gelir da?ılım?n?n incelenmesinde etnik grup üyelerinin dü?ük gelir katman?nda yer alması, bu grup üyelerine yat?r?m imkânlar?, mülk edinme, ticaret hayat?, i? bulma ve bu insanların istihdam? gibi konularda resmi veya gayri resmi k?s?tlamalar varsa bu etnik grup hakkında ekonomik k?s?tlamalar oldu?undan söz edilebilir.

(4) Sosyal K?s?tlamalar?n Varl???

Etnik grup üyelerinin toplumun genel sosyal yapı?na dâhil olması, sosyal statülerin ve ayrıcal?klar?n da?ılım?nda açık veya örtülü engellerin varl??? halinde bu etnik grup hakkında sosyal k?s?tlamalar oldu?undan söz edilebilir.

(5) Etnik Gruba Yönelik ?iddet Politikaları?n?n Uygulanması

Etnik grubun, hâkim otorite tarafından etnik temizlik uygulamasına tabi tutulması, sürgünler, katliamlar, soyk?r?mlar, sürgün ve zorunlu iskân uygulamaları, liderlik potansiyeline sahip kişilerin öldürülmesi veya sürgüne gönderilmesi, toplama kampları vb. uygulamalar etnik gruba yönelik baskı ve ?iddet politikası?n?n delilleridir.

Etnik grubun çat???may? göze alması?na katkıda bulunan nedenler

(1) Ola?an seyrin d???nda toplumun güç dengesinde meydana gelen anı ve önemli de?i?iklikler sonucunda etnik grubun menfaatlerinin olumsuz yönde etkilenmesi,

(2) Hâkim otorite veya di?er etnik gruplar tarafından tetiklenen, grup duyarlılıklar?n? artıran, aidiyet duygusunu peki?tiren, kurulu düzene karşı toplu direni? hakk?ndaki ortak duygular? besleyen etnik temizlik, katliamlar, soyk?r?mlar, sürgün ve zorunlu iskân uygulamaları, liderlik potansiyeline sahip kişilerin öldürülmesi veya sürgüne gönderilmesi, toplama kampları?na gönderme gibi olaylardır.

(3) Etnik grubu ?ekillendiren, motive eden, hedef belirleyen ve bu sürece katkıda bulunmay? kişisel sebeplerle uygun bulan ve politik hareketlerin sorumlulu?unu üstlenen liderlerin veya kimlik tacirlerinin bulunması,

(4) Lider kadrosunu ve hareketin ihtiyaç duydu?u kaynakların ve te?kilât?n varl???,

(5) Harekete mali yardımda bulunacak, diplomatik olarak destekleyecek, örgütlenme deneyimini aktaracak, lider kadroyu himaye edecek, askerî eğitim ve silâh yardımı sa?layacak diğer destekçilerin olmasıdır.

Etnik çat???ma riskini artıran faktörler

(1) Bir grubun etnik bilincinin olması veya bunun zaman içerisinde gelişmesi, di?er grupların da etnik bilincinin gelişmesine neden olur. Di?er faktörlerle birlikte bu durum etnik çat???malara uygun ortam sa?lar. Örnek olarak; eski Yugoslav Cumhuriyetlerinde yaşanan S?rplar?n etnik bilincinin Federal Devlet yöneticilerinin k???rtmalarıyla gelişmesi ve buna karşı olarak H?rvatlar?n ve Bo?naklar?n bu duygular?n?n uyanması sonucunda sonucu parçalanmaya varan bir iç savaş yaşanmıştır. Etnik aidiyet duygular?n?n sömürgeci ülkeler tarafından da uyarılması, etnik bilincin çe?itli sebeplerle geliştirilmesi de mümkündür. Örnek olarak, İngiltere, Hindistan'daki etnik çat???malar? insanlar?n kendilerini Hintli, Sih veya Müslüman olarak kabul etmelerini sa?layarak gruplar arasındaki çat???maya sebep olmuştur. Benzer şekilde, Belçika, Almanya, Fransa ve Hollanda ülkeleri, sömürgelerindeki küçük etnik grupları kendileri ile i?birliği yapmalar? için etnik bilinç kazandırmayı menfaatlerine uygun görmüşler, ancak sömürge yönetimi bitti?inde geride ülkelerin bölünmesine veya soyk?r?ma varan etnik çat???malar bırakılmıştır. Ruanda, Burundi, Sri Lanka, Lübnan, Mısır, Do?u Hint Adaları, Burma bu tür ülkelere örnek olarak gösterilebilir.

(2) Gruplar arasındaki tarihi nefret, çat???malar? körikler. Di?er grupların tehdidi altındaki gruplar, tarihte di?er grupların kendisine nasıl davrand???n? sorgular, önceki davranışları dü?manca ise, verilecek karşılaştırmalı dü?manca olması kuvvetle muhtemeldir. Eski Yugoslavya örneğinde, etnik gruplar arasındaki anlaşmazlıklar?n tırmanma safhasında, H?rvatlar ?kinci Dünya Savaşı?nda Nazilerle, S?rplara ili?kin soyk?r?m uygulamalarında i?birliği yapan H?rvat milliyetçisi gizli bir örgütün adı?n? ta?yan ?Ustashe-ayaklanma? isimli örgütü kurmuşlar ve bu örgütün kurulması bu tarihi S?rp-H?rvat anlaşmazlı???n? tekrar gündeme getirmiştir.

(3) Kültürel farklılıklar etnik çat???malara sebep olur. Sosyo-kültürel değerleri çat???an, idealleri farklı olan ve birbirlerine anlay??? göstermeyen gruplar çat???maya meyillidir.

(4) Modernleşme ve demokratikleşme akımları sonucunda bir etnik grupta baskın politik taleplerin diğer gruplar tarafından kendi varlıklarına tehdit olarak algılanması durumunda etnik çatışmalara dönüşmesi neden olabilir. Baskınlıkta bölgesel özerklik, yerel otorite, reform, kırsal toprak vb. taleplerle baskın talepler diğer gruplarla veya hâkim otorite ile çatışmaya sebep olabilir.

(5) Farklı etnik grupların aynı ekonomik alanlarda rekabet etmesi ve bu rekabeti karşılayacak kaynakların kırsal olması etnik çatışmalara sebep olur.

(6) Etnik gruplar arasındaki nüfus artışı hızlarındaki farklılıkların, bir grubun diğer gruba nazaran daha hızlı çoğalması, diğer grup(lar) tarafından tehdit olarak algılanabilir ve etnik çatışma hazırlıkları arttırabilir.

(7) Coğrafi faktörler etnik çatışmalara sebep olabilir. Etnik grupların karışık olarak yaşadığı bölgelerde, çatışma riski etnik grupların homojen olarak yaşadığı bölgelerden daha fazladır. Ayrıca, coğrafi konum üstünlüğü bir etnik grubun çatışmaya göze alma derecesini arttırabilir.

(8) Etnik grupların baskın olduğu ortak merkezi otoritenin zayıflaması halinde etnik grupların kendi güvenliğini sağlamaya yönelik aldığı tedbirler (köy devriyeleri, korucular ve hafif silah tedariki, vb.) diğer gruplar tarafından saldırgan bir tutum olarak değerlendirilebilir ve karşı tedbirlerin alınması ile etnik çatışma ihtimali artar.

(9) Çok etnikli yapıya sahip bir devlette politik gücün ve idari yetkilerin adil paylaşılması ve/veya bir etnik grubun yönetiminde diğer etnik grupların söz sahibi olması etnik çatışmalara sebep olabilir. Örnek olarak, Eski Yugoslavya'da oluşturulan etnik yapıya dayanan federe devletlerin yönetimlerine karşı olarak diğer grupların üyeleri getirilmesi ve yönetimdeki hatalar bu kişiler ve dolayısıyla yöneticilerin ait olduğu etnik gruplara karşı hoşnutsuzluk duyulmasına sebep olmuştur.

(10) Çok etnikli bir toplumda mevcut demokratik yapı içerisinde baskın liderlik çekişmeleri, etnik grupların kendi kökenindeki liderlerin etrafında gruplaşması ve artan çekişmelerin çatışmaya dönüşmesi sonucunu doğurabilir. Benzer şekilde, hâkim bir etnik gruba dâhil radikal ve otokrat liderlerin ülkelerindeki diğer etnik grupların elimine edilmesini karşılaması etnik çatışmaların dönüşmesine hızlandırabilir. Örnek olarak, Ruanda'daki etnik çatışmaların sonuçları Ruanda'nın diktatörü tarafından silahlı bir etnik grup kurulmasıyla çözüldü, Yugoslavya'da Miloseviç'in birçok söylemleri çatışmaları alevlendirmiştir.

Genel olarak etnik çatışmaların safhaları

Bir toplumda mevcut etnik gruplar arasında muhtemel çatışmaların aşamadaki safhalardan geçmesi beklenmelidir.

(a) Çatışmanın şekillenmesi safhası: taraflar arasında anlaşmazlıklar ortaya çıktığı safhadır. Bir etnik grubun içinde yaşadığı ülkenin politik, ekonomik ve sosyal sistemine dâhil olma konusunda açık veya örtülü, resmi veya gayri resmi karşıtılamalar mevcutsa çatışmanın şekillenmesi başlamıştır. Bu safhada, etnik grup(lar) içinde huzursuzluklar, örgütlenme çabaları ve hatta silahlanma faaliyetleri kendini gösterir.

(b) Dönüşüm safhası: taraflar arasında sözlü ve silahlı çatışmaların ve şiddet/karşı şiddet uygulamalarının görülmesi safhasıdır. Söz konusu olan etnik grupla ilgili güç dengelerinde veya gücün kontrolünün aidiyeti konusunda ve grubun yapısal özelliklerinde anı, köklü ve dayatma deyimleri meydana geliyorsa; bununla ilgili olarak toplumu provoke edici ateşleyici olaylar oluyorsa, toplumun memnuniyetsizliğini yönlendirecek bir lider kadro veya şahsi menfaat güden kimlik tacirleri mevcut ise; bunlar gerekli kaynaklar ile teşkilatlar ve diğer mihraklar tarafından yeteri kadar destekleniyorsa etnik çatışmanın şekillenmesi tamamlanmış ve dönüşüm safhasına geçilmiştir. Bu safhada taraflar arasında küçük çaplı silahlı çatışmalar ve sivil itaatsizlik olayları meydana gelir.

(c) Çatışmanın iç savaşa dönüşmesi safhası: diplomasi, politika ve arabuluculuk gibi sivil kurumların devre dışı kalması askeri alandaki çatışmaların iç savaşa dönüşümüne safhadır. Hâkim otoritenin veya baskın etnik grubun mevcut etnik çatışma olasılığının karşı şiddete dayalı bir hareket tarzının seçmesi halinde mevcut çatışmalar, iç savaş ölçeğinde çatışmalara dönüşür. Bu safhada, gerilla harbi, toplumsal olaylar ve ihtilal/darbe gibi faaliyetler ön plandadır.

(d) Yavaşlama ve durma safhası: taraflar arasındaki ilk görüşmelerin yapıldığı, ancak ateş ihlallerinin sıkça görüldüğü aşamadır.

(e) Toplumsal dönüşüm aşaması: gücün ve otoritenin seçim, ihtilal veya darbe ile el veya şerh edilmesi safhasıdır.